

GEORGIEV, I. VLADIMIR, 1981, *INTRODUCTION TO THE HISTORY OF THE INDO-EUROPEAN LANGUAGES*, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 424 s., 5 harita, 17 tablo.

Burada sunmaya çalışacağımız kitap, yazarın 1956 sonbaharında Moskova Üniversitesi Filoloji Fakültesinde vermiş olduğu ders notlarının genişletilmiş bir metnini içermektedir. Bölümler, ayrı başlıklar altında toplanmış olmalarına rağmen, birbirlerine aslı sorunlarla bağlanmışlardır. Yazar, amacının, Hint-Avrupa (bundan sonra= H.A.) dil ailesinde yer alan dil grupları arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin kökeni sorunu üzerinde bulunan değişken yorumları belirtmek olduğunu söylemekle birlikte, diğer bir hedefinin de karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimde kaydedilen en yeni gelişmeleri ve büyük sorunları ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir. Kitap, bu yapısından ötürü, H.A. gutturaler sorununu bütün yönleriyle ele alan bir analiz içermekte ve H.A. dillerinin eytişimsel sınıflamasına dair sorunları da ele almaktadır. Yazar, çok karmaşık ve oldukça yetersiz olan olguların analizinden ötürü ortaya koyduğu iddialarının bir bölümünün hipotetik olduğunun farkında olduğunu ifade ederek, sorunu belirlemeye çalışmaktadır: Hangi varsayımlar şimdiye değin daha fazla gelişme göstermiştir? Ve H.A. dilbiliminde var olan durumu gösteren hangi varsayımın en olası olduğu kabul edilebilir?

Kitap, üç baskı yapmıştır. İkinci baskıda 5 ve 9, üçüncüsünde 10. bölümler eklenmiş, ayrıca önde eserde kullanılan dilbilimsel terimler ve kullanılan belgelerle birlikte adları geçen Antik Yazarlarla ilgili kısaltmalar, arkada bibliyografya, kelime indexi ve eserde belirtilen bilim adamları indexi kullanılmıştır. Hitit, Luwi ve Mikenler, elde edilen yeni verilerle daha ayrıntılı olarak işlenmişlerdir.

Kitap, 11 bölümden meydana gelmektedir: 1. H.A. karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin gelişmesinde üçüncü dönem, 2. Gutturaler sorunu ve *centum-satem* teorisi, 3. Balkan Yarımadasının güneyinde yer alan eski diller ve bunların karşılaştırmalı-tarihsel dilbilim açısından önemi, 4. Balkan Yarımadasının kuzey ve merkezinde yer alan eski diller, 5. Balkan Yarımadasının onomastik coğrafi dağılımı ve bunun üzerinde yer alan belli başlı etnik gruplar, 6. Anadolu'nun eski H.A. dilleri, 7. Akdeniz dilleri arasındaki ilişkiler sorunu, 8. Balto-Slav, Germen ve İndo-İran dilleri, 9. Tocharca ve Balto-Slav dilleri, 10. H.A. dil ailesindeki dil grupları arasındaki ilişkiler, 11. H.A. dil gruplarının teşekkülü ve bu dillerin anavatanı sorunu.

Yazar, kitabın giriş kısmında, çalışmada benimseyeceği yöntemi belirlemek amacıyla dilbilimsel yöntembilimde ortaya çıkan sorunları ele alıp kaydedilen gelişmeleri incelenmektedir. Dilbilimin henüz başlangıç evlerinde çalışmalar yapan Yenidilbilimcilerin çok sınırlı ve çözümleri belli olan sorunlarla uğraştıklarını, oysa günümüzde karşı karşıya kalınan sorunlar için -saf bulgular dahi olsalar- oldukça karmaşık dilbilimsel müdahalelere gerek duyulduğunu belirterek, «Dilbilimsel çözümlenin var olan uygulama yöntemlerinin yolları ve yeni yöntemlerin keşfi ve sunumu, şimdilerde, çalışma sahamızın karşı karşıya kaldığı en büyük görevlerden biridir» demektedir. Dilbilimde -bilimdeki genel durum olarak- hipotez ve teori niteliğindeki karar ve sonuçların ortaya konduğu olguların, sınıflandırma ve biraraya getirme açısından yinelenebilir, yani deneysel açıdan tanımlanabilir, olma özelliği olduğunu belirtmektedir. Ancak olguların deneysel yönden tanımlanabilir olma özelliğinin, bize, elde edilecek bilgiye ulaşmada her zaman en kesin sonuçları verme garantisine sahip olmadığını, yüzde ellibiri aşan oranın olgular açısından iyi olduğunu, ama bu yüzdenin dışında kalan açıklanmamış ve ele alınmamış olguların da bu varsayımın yanlışlarını ve doğrularını kapsayabileceğini, bu durumda sonuçların, olguların tüm kategorilerini veya hiç olmazsa en olası miktarını içerdiği zaman, elde edilebileceğini söylemektedir.

Yazar, daha sonra, dilbilimsel yöntembilimde elde edilen yöntemleri sıralamakta ve çalışması için Karşılaştırmalı-Tarihsel yöntemle Yapısalcı yöntemin esas teşkil ettiğini ifade etmektedir. Ona göre, dilbilimde fonetik yasaların keşfi ve onların istisnasızlığı, karşılaştırmalı dilbilimde, özellikle de kökenbilgisi alanında Yenigramercilerin başarılar elde etmelerine olanaklar sağlamıştır. Georgiev, fonetik yasaların, «alışkanlıklar» terimiyle karşılandığını savunan görüşlere karşı çıkarak, fonetik yasalar ve genelde dilbilimsel yapının yasaları kavramının «alışkanlıklar» terimiyle karşılanmadığını ve karşılanamayacağını söylemektedir. Yapısalcı yöntemin, Yenigramerciler tarafından ortaya konan deneysel yöntemi peşinen kabullendiğini, bugün yapısal ve matematik ilkelerin yardımıyla doğa bilimleri olarak adlandırılan fenomenal yasalar ve dilbilimsel yasalar arasında basit her hangi bir ayırım dahi bulunmadığını modern dilbilimin ispat edebileceği bir durum olarak görmekte ve de Saussure'ün dili «kendisinde herşeyi kapsayan» bir sistem olarak tanımlamasını şu şekilde açıklamaktadır: «Dil bir yapıdır; dilbilimsel yapı, kendisinde herşeyi kapsayan karmaşık bir bütündür. Sistem, dilin yapısında ikinci derece-

de bir kategoridir. Yapı da, çağcıl dilbilimde yer alan basit kavramlardan biridir. Yasa, iki esaslı görünüşe sahiptir: ilgi ve kategorik görüş. İlgi bağıdır, yani değişik sistemlerdeki ünitelerde ve yapıdaki sistemler arasında bir uygunluktur. Düzenlilik, istatistik bir kavramdır, matematiksel-dir. Böylece dilin yapısı, öteki her yapı gibi -örneğin atom, insan vücudu veya ekonomik yapıda olduğu gibi- karmaşık bir bütünün bölümleri arasındaki ilişkilerin görece bir kararlılığı olduğundan, düzenlilik, dilin yapısından kendiliğinden vardır. Ve böylece, fonetik ve doğal yasalar arasında nitel hiç bir fark yoktur».

Kitabın birinci bölümünde, H.A. karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin gelişmesinde görülen üçüncü dönem incelenmektedir. Yazar, De Saussure tarafından dilbilimin üçüncü evresi olarak tanımlanan dönemi H.A. karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin birinci evresi olarak kabul etmekte ve bu dönemin, karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin ve filolojisinin oluşumunu sağlayan F. Bopp'un «Grekçe, Latince, Persçe ve Germen Eylem Çekim Dizgeleriyle karşılaştırılmış olan Sanskritçe'nin Eylem Çekim Dizgesi Üzerine «başlıklı çalışmasıyla (1816) başladığını ve Schleicher'in «İndo-Germen Dillerinin Karşılaştırmalı Gramerinin Özeti» (1861-62) ve Fick'in «İndo-Germen Dilleri Karşılaştırmalı Sözlüğü» (1868) ile sona erdiğini belirterek, ortaya çıkan yeni sorunları ve yaklaşımları belirtmektedir. 1870'den 1916'ya uzayan ikinci dönemde, daha çok, fonetik yasalar keşfedilmiş ve geliştirilmiştir; yazara göre, bu dönemde Verner, Tegnér, Thomsen, J. Schmidt, Collitz, de Saussure, Osthoff, Brugman, Leskien, Paul gibi isimlerden söz edilebilir. Georgiev, üçüncü ve çağcıl dönemin, B. Hrozný'nin (1915-17) Hititçe'nin bir H.A. dili olduğu keşfiyle başladığını kabul etmekte ve beraberinde yeni sorunlar ve yaklaşımlar getirerek devam ettiğini söylemektedir. Bu sorunlardan biri olan «Laryngeal Teori»nin, H.A. dilbiliminde yeni eğilimler doğurduğunu belirten yazar, bunları şöyle özetlemektedir :

1) Anadolu dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel fonolojisinde ortaya çıkan birçok problemler için bir çözüm sağlamıştır, örneğin H.A. *es-ti'* den Hit. *es-zi*, H.A. *s-ontí'* den Hit. *as-anzi*.

2) H.A. dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel fonolojisi için, özellikle *ab-laut* ile ilgili yeni olanaklar ortaya çıkarmıştır.

3) H.A. dillerinin morfolojik yapısına derin bir etki yapmıştır.

4) H.A. vokabulerin yapısını etkilemiştir.

Yazar, üçüncü dönemde elde edilen yeni bulgular ve H.A. kökenli çok sayıda dilin -Miken yazıtlarının dili, Hieroglif Luwicesi, Frigce, Lydce, Lykçe ve Trakça gibi dillerin- çözümlenmesini içeren analiz çalışmalarının genişlediğini ve Hititçe ile Tocharca'nın keşfinin H.A. dillerinin sınıflanmasında ortaya çıkan *centum-satem* kavramını ortadan kaldırdığını vurgulamakta, daha sonra, s. 34-40'da H.A. dilbiliminde yapılan araştırmaları ve ortaya çıkan teorileri inceleyerek, bölümü H.A. dillerinin gelişmesinde ortaya çıkan üçüncü dönemin devirleri arasındaki ilişkileri ele alarak tamamlamaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde, H.A. «gırtlaksılar» (Guttural'ler) sorunu ve *centum-satem* teorisi üzerinde durmaktadır. Burada, H.A. vokabülerin içerdiği tüm kelimelerin yaklaşık 1/3'ünün gırtlaksı bir duruşa sahip olduğuna, gırtlaksılar sorununun H.A. dil grupları arasında basit bir dialekt ayırımına yol açan *centum-satem* teorisiyle ilgisine, bunun karşılaştırmalı-tarihsel fonoloji ve H.A. dil ailesindeki ilişkiler için taşıdığı büyük öneme işaret etmektedir. H.A. gırtlaksılar sorununun ilk kez Ascoli (1870) tarafından ele alındığı ve daha sonra Bezzenger (1890) ve Osthof'un (1890) Ascoli'nin varsayımına dayanarak gırtlaksıları, *palatal*'lar (damaksılar), *velar*'lar (yumuşak damaksılar) ve *labiovelar*'lar (ön damaksılar) olarak üç seri halinde geliştirmiş oldukları belirtilmektedir. Bu teoriye göre *palatal*'lar, bazı H.A. dillerinde, örneğin *centum* dillerinde, *velar* olarak; ötekilerde, örneğin *satem* dillerinde, *sibilant*'lar olarak görünen fonemlerle ilgilidirler, ve bu sebepten ötürü *palatal*'lar, *centum* dillerinde *palatal* doğalarını yitirmişlerdir. *Velar*'lar ise, bütün H.A. dillerinde *velar* olarak görünen konsonantlardır. *Labiovelar*'lar da, *satem* dillerinde *velar* olarak, *centum* dillerinde *labial*'ler ve *dental*'ler olarak görünen konsonantlardır. S. 42-47 arasında H.A. dillerinin *centum* ve *satem* gruplarında gırtlaksıların üç ve ayrıca Fick ve Havet'in belirttikleri iki özelliği hakkında karşı karşıya kalınan sorunlar ve elde edilen veriler örneklerle açıklanmakta ve daha sonra H.A. dillerinde «Damaksılaşma Yasası» (s. 47-60) ve *centum-satem* teorisi üzerinde durulmaktadır (s. 60-2).

Georgiev, H.A. damaksılaşmalarında meydana gelen değişimin, dilleri *centum* ve *satem* olmak üzere iki ana dialekte ayıran eski bir sınıflama teorisinden kaynaklandığını, fonemle ilgili bir olgu olduğundan *centum* ve *satem* dillerinin «damaksılaşmış» ve «damaksılaşmamış» olarak da adlandırıldığını belirtmektedir. Hititçe ve Tocharcanın keşfinden önce, ana kriterin coğrafi bir esasa dayandığını, Batı'nın *Centum*, Doğu'

nun da *Satem* olarak kabul edildiğini, ama *satem* dillerinin konuşulduğu bölgede iki Tochar dilinin ve Hititçe'nin keşfiyle bu unsurun kendiliğinden elimine olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda *Centum* ve *Satem* terimlerinin, birbirleriyle ilişkileri olan dilleri ve dil ailelerini birleştirip bir grupta toplamadığını, ama bütün H.A. dillerinde hala fonksiyonları olan ve genel olarak Damaksılaşma olarak adlandırılan fonetik fenomenleri gösterdiklerini ifade etmektedir. Yazar, daha sonra, varılmış olan görüşleri açıklamakta ve bunları şöyle sıralamaktadır :

1) Genel H.A. dilinde, hiç olmazsa dağılımından hemen önceki dönemde, iki gırtlaksız (*guttural*) serisi vardır : *velar*'lar (k) ve *labiovelar*'lar (bir *bilabial* ek veya *labialize* edilmiş *velar*larla k^w : k).

2) Bazı H.A. dillerinde, başlıca e, i ve y'den önce gelen *velar*'ların assibilasyonu ve palatalizasyonunun gelişmesi oldukça erken dönemlerde başlamıştır. Bu gelişmeler değişik zamanlarda, değişik yollarda ve değişik dil branşlarında birbirlerinden tamamen bağımsız bir şekilde yer almıştır.

3) Palatalizasyon ve assibilasyondan ötürü gövdeler veya gövde yarımları (*split root*) zamanla elimine edilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümünde, Balkan Yarımadasının güney bölümünde yer alan en eski diller ve bunların karşılaştırmalı-tarihsel dilbilim açısından taşıdıkları önem incelenmektedir. Bölümün ilk konusu, Grek Miken dialektiyle ilgilidir. Çok sayıda ve başlıca Knossos, Pylos, Mycenae, Thebai, Orkhomenos, Eleusis ve Tiryns gibi değişik bölgelerden elde edilen yazıtlarda kullanılmış olan Linear B yazısının 1952-3 yıllarında İngiliz araştırmacı Ventris tarafından çözümlendiğini belirten yazar, Chadwick ve Ventris'in bu dili konuşan insanların Akalar olduklarını öne sürdüklerini ve dilin çözümünün H.A. dilbilimi için büyük bir başarı olduğunu vurgulamaktadır. Miken B tarzı yazı, a, e, i, o, u gibi sesliler ve ta, te, ti, to, tu vb. gibi bir konsonant ve bir vokalden meydana gelen yaklaşık 80 kadar hece işaretinden oluşmaktadır. Ayrıca ai, dwe, dwo, nwa ve pte gibi hece gruplarını gösteren işaretler de vardır. Bu hece işaretleriyle birlikte yaklaşık 150 ideogram (piktogram) kullanılmıştır.

Bu bölümde, Grekçe'nin Antik yazarların bildirdiklerine göre İon, Aeol ve Dorca'dan oluşan dialektleri ele alınmaktadır. 19. yüzyılda çok sayıda yeni yazıtların bulunmasından sonra, bu yazıtlar üzerinde çalışan araştırmacılar, Pamphilia dillerini de içeren yeni ve farklı bir

dialektin, Arkodo-Kıbrıs, olduğunu keşfetmişlerdir. Birçok bilim adamı, bu yeni dialekti Lesbos, Thesselia ve bir Aka grubu dialekti olan Boeotia dialektleri ile birlikte sınıflandırmış, bir grup bilim adamı da, Arkodo-Kıbrıs dialektini diğerlerinden ayırarak sınıflamayı İon-Attika, Arkado-Kıbrıs, Aeol ve Batı Grekçesi şeklinde yapmışlardır. Daha sonra, Batı Grekçesinden yola çıkılarak sınıflama : A) Doğu Grekçesi i- İon-Attika, ii- Arkado-Kıbrıs, iii- Aeol B) Batı Grekçesi i- Kuzeybatı Grekçe, ii- Dorca şeklinde yapılmıştır.

Yazar, daha sonra, Miken dilinin bu Grek dialektleri arasındaki konumu sorununun Miken çalışmalarındaki en önemli problemlerden biri olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Ventris ve Chadwick'in, Miken dilinin «Aka» özelliklerini göz önünde bulundurarak, Arkado-Kıbrıs ve Aeol dialektlerinin hipotetik bir atası olduğunu (1953), L. Palmer'in da ihtiyatlı bir şekilde yalnızca Arkado-Kıbrıs dialektinin atası olabileceğini (1955), daha sonra Rish'in (1956) bu konudaki en ayrıntılı görüşü ortaya koyarak Miken dilinin İon Arkado-Kıbrıs dialektlerinin ilişkileri neticesinde oluştuğunu, Andros'un da (1956) İon-Attik ve Aeol formunu öne sürdüklerini belirtmekte ve daha sonra Rish'in, gene Grekçe'nin üç ana dialektinin var olduğu görüşünden hareket ederek, Proto-İon (= İawonik) ve Proto-Aeol (= Aiwolik) dialektlerinin İÖ 14. yüzyıldan önce var olduklarını ve Miken dilinin bunların karışımı olduğu şeklindeki görüşünü ileri sürdüğünü hatırlatmaktadır. Böylece Rish'in Miken dilinde iki dialektin olduğunu kabul ettiğini, onlara daha sonra Normal Miken Dili (Pemo) ve Özel Miken dili (Pema) adlarını verdiğini ifade ederek, Rish'den şu alıntıyı yapmaktadır : «Pemo aristokratların, Pema da avamın kullandığı dildi diyebiliriz». Yazar son olarak Rish'in kullandığı «Normal Miken» ve «Özel Miken» terimlerinin Proto-Aeol (Pemo) ve Proto-İon (Pema) ile karşılandığı görüşünü ifade etmektedir.

73-77 sayfaları arasında Miken, Arkado-Kıbrıs ve Homerik dialektleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla karşılaştırmalı örnekler vermektedir. Daha sonra, Greklerin değişik zaman birimlerinde ve değişik coğrafi alanlarda yerleşmeleri üzerinde durarak, Miken dilinin Koiné özelliği hakkında bilgi vermekte ve Miken dilinin bu özelliği ile ilgili şunları söylemektedir : «Miken hece yazısı sistemi, Girit'ten (Termillia'dan) alınmıştır. Grekler de bunları kendi dillerinin özelliklerine belli bir dereceye kadar uygulamışlardır. Bu sistem, kendisiyle çağdaş olan Mısır, Asur-Babil ve Hitit yazı sistemlerinden daha basit bir niteliktedir».

S. 87-95'de Girit yazısı üzerinde durulmuştur. Avrupa'da bulunmuş olan en eski yazı niteliğindeki Girit dili, Evans'a göre, Hieroglif niteliğinde A-B ve Linear niteliğinde A-B olarak dört kategoriye ayrılmaktadır. Yazar, İÖ 3. binyılın sonundan az önce var oldukları kabul edilen Hieroglif yazıların henüz çözümlenememiş olduğunu ve çok az sayıda belgelenildiğini vurgulamaktadır. Yine burada, Linear A'nın Haghia Triada ve Girit adasının değişik bölgelerinde ortaya çıkan yazıtlarda iki farklı dile sahip olduğunun anlaşıldığından, Haghia Triada'da bulunmuş olan ve İÖ 15. yüzyılın ilk yarısına veya 16. yüzyılın sonuna tarihlenen yazıtların Miken dilinden farklı olan bir Grek dialektinde yazılmış olduklarından, daha eskiye, İÖ 2. binyılın ilk yarısına, tarihlenen ve Girit adasının değişik bölgelerinde bulunmuş olan öteki yazıtların da, Luwi kökenli bir dilde yazılmış olduklarından söz etmektedir. Georgiev, Linear A yazıtlarındaki Pre-Grek dilinin, İÖ 3. binyılda orta ve doğu Giritte yerleşmiş ve Luwi kökenli oldukları anlaşılan Eteogiritlerin dili olarak, ayrıca Haghia Triada'da (Phaistos'da) bulunmuş olan Linear A yazıtlarındaki Grek dialektinin de Phaistia dili olarak adlandırılabilirliğini ileri sürmektedir. Yazar, s. 90-3'de Eteogirit dilinin Luwi orijini üzerinde durmakta, Lykia'ya yerleşmiş ve Lykia'lılar olarak adlandırılmış olan Termillia'lıların Girit orijininden olduklarını, İÖ 5. ve 4. yüzyıl Lykia yazıtlarında *Lukioi* isminden söz edilmediğini, bu toplumun daha çok *Trmmile* = *Termilai*, *Tremilai* olarak belirtildiğini, Fransız Hititolog E. Laroche'un (1957 - 1967), Termillia (= Lykia) yazıtlarının dilinin Batı Luwice'nin geç bir dialekti olduğunu ispat ettiğini açıklamaktadır. Yazar daha sonra, Girit adasının değişik bölgelerinde bulunmuş olan yazıtların üzerinde -özellikle dini konulardaki yazıtların ve libasyon kablarının üzerinde- yer alan kelimenin önemi üzerinde durmakta ve bu kelimenin, Xanthudidis ve Evans tarafından bir Minos tanrısının adı olduğu şeklinde okunması gerektiği görüşüne yer vermektedir. Daha sonra, L. Palmer (1958), Palmer ve Boardman'ın (1958-65) Linear B'de okunabilen hece değerlerinin Linear A'da da yer aldığını göz önünde bulundurarak kelimeyi *asasara* (*jasasara*) ve *asasarama* şeklinde okudukları, Luwice -a-'nın Hititçe -i- ile karşılandığı bildirildiğinden bu kelimenin anlamının Hit. *isassara*- «hanım» olduğunun anlaşıldığı, böylece *asasara*'nın «hanım», *asasara-me*'nin de «hanımım» şeklinde okunduğu açıklanmaktadır. Bu önemli yorumla, Miken döneminde Girit adasında Luwi kökenli bir dili konuşan halkın yer aldığını ve Eteogirit (= Minos) olarak adlandırılan dilde yazılmış olan yazıtların dilinin Linear A'da da kullanıldığının ortaya çıktığını söyleyen Geor-

giev, şu uyarıyı yapmaktadır : «Bununla birlikte, bir Girit metni, Hititçe'deki benzer kelime ve gramatikal formlar esas alınarak çözümlenemez, metodolojik bir analiz gereklidir .Karşılaştırmalı bir görüş noktasından hareket edilerek, Eteogirit (= Eski Termillia) ve Luwi dilleri o kadar çok genel özellikleri paylaşırlar ki, bu dilin H.A. kökenli Anadolu dillerine akraba olduğu rahatlıkla söylenebilir». Yazar, daha sonra, LA ve LB arasındaki ilişkileri incelemekte, LA'nın hece işaretlerinden ve çok sayıda ideogramdan meydana geldiğini ve yaklaşık 350 kadar LA yazıtının yayımlandığını, LA ve LB'nin birbirileriyle çok yakın ilişkili olduğunu, her iki sistemde de 38 işaretin birbirine çok benzediğini, LB'de yaklaşık 20 kadar işaretin LA'nın türevleri olarak görüldüğünü, LB'nin daha önce ortadan kalkmış olan LA'nın bir varyantından türemiş olduğunun genellikle kabul edilen bir görüş olduğunu açıklamaktadır.

Yazar bölümün son konusu olarak, karşılaştırmalı-tarihsel yöntem için yeni bir uygulama alanı sağlayan *Pelasg* dili ve *Pelasg teorisi* hakkında bilgi vermekte ve bu yeni uygulamanın dil stratifikasyonunu oluşturmak için kullanıldığı görüşünü öne sürmektedir. Bunun yanı sıra karşılaştırmalı-tarihsel yöntem için başka bir uygulama alanı sağlayan *Laryngeal teorinin* de, H.A. dilinin gelişmesinde görülen daha eski aşamaların yeniden oluşturulmasını ve bunun çok daha eski devirlere tatbik edilmesini ve belli bir dereceye kadar Pre- H.A. diline etki etmesini araştırmalar için olanaklı kıldığını belirtmektedir. *Pelasg*'ların, Greklerin gelişinde önce Yunanistan'da yerleşmiş olan en eski toplumlardan biri olduğunu, dillerinin H.A. Pre-Grek dili olarak adlandırılabilceğini, bundan başka, *Pelasg*'ların Kitabı Mukaddes'te yer alan Filistinliler ile eşitlenebileceğini ve Kitabı Mukaddes kaynaklarına göre Filistinlilerin Girit adasından göç ettiklerini, daha sonra İbrani'ler ve Finikeliler tarafından assimile edildiklerini söylemektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde yazar, Balkan Yarımadasının kuzey ve merkezinde yer alan eski dilleri incelemektedir. H.A. dilleri arasındaki akrabalıkların derecesi, fonolojik sistem, vokabüler ve etimolojik görüş noktasını içeren karşılaştırmalı gramer çalışmalarında ortaya çıkan spesifik özellikler esas alınarak oluşturulmaktadır. Georgiev, Trak, Dak ve Frig dillerinin henüz çok iyi bilinmediklerini, bu diller hakkındaki dilbilimsel malzemelerimizin birkaç on kelimeyi ve birkaç yüz de özel adı içerdiğini belirttikten sonra, verilerin yetersiz olduğu bu tür durumlarda dilleri karakterize etmenin zor olduğunu, ama bu işlem için bu dillerdeki özel

isimler ve kelimelerin etimolojilerinin dilbilimsel açıdan incelenmesi gerektiğini ve şu aşamaların kullanıldığını açıklamaktadır :

a) Eğer kelimenin tümünü açıklıyorsa ve öteki H.A. dilleriyle kesin ilişkiler olduğunu gösteren formlar bulunursa, etimoloji belli demektir. «Kök etimolojileri» (Root etymologies) hiçbir bilimsel değere sahip değildir.

b) Özel bir ismin etimolojisi, onun etimolojisi göz önüne alınmaksızın, Combinetuar yöntemine göre açıklanabiliyorsa belli demektir. Combinetuar yönteminin yardımıyla özel isimlerin anlamları aşağıda gösterildiği şekillerde saptanmaktadır :

i) Bir bölgede yaşayan bir halkın o bölgedeki coğrafi alanlara verdiği adlar, o toplum ortadan kalktığı zaman yeni gelenler tarafından ya korunmakta veya aynı anlamda çevirilmektedir.

ii) Nehirler, genellikle 'su, akıntı, akarsu vb.' formlarda adlandırılmaktadır.

iii) Kabilenin en eski adları, daha çok kabilenin hayvan-totemlerinin adlarından türetilmektedir.

iv) Bazı durumlarda da özel isimlerin yorumlanması için bu yöntemler hiç bir veri sağlamamakta, böyle durumlarda, kelimenin anlamı karşılaştırmalı-tarihsel yöntemine göre en genel anlama bakılarak saptanmaktadır.

S. 111-120 arasında Trak dilinin özelliklerinden söz edilmektedir. Trak dili hakkındaki bilgilerimiz, 20 yüzyılın ilk çeyreğinde Tomaschek'in çalışmalarına dayanmaktadır. Daha sonra, 1957'de Detschew'in «Die thrakischen Sprachreste» adlı çalışması yayımlanmıştır. Elimizde bulunan Trak diliyle yazılmış metinlerdeki kelimelerin sayısı 40 kadardır ve bunlar yaklaşık 1500 kadar da özel ad içermektedirler.

S. 120-9'da Dak veya Daco-Mysia dili hakkında bilgi verilmektedir. Burada, Mysia'lıların, antik kaynaklara göre, kuzey Bulgaristan'la kuzey Yugoslavya arasında kalan topraklarda yaşadıkları, daha sonra bir grubun Anadolu'nun kuzeybatı bölgesine göç ettikleri, dillerinin de Frig ve Lyd etkileri taşımasından ötürü karışık bir Lydo-Frig dialekti olduğu, çok az sayıda kelime ve özel ismin belgelendiği anlatılmıştır.

S. 129-32'de Frig dili ele alınmakta, Frig dilinin, yalnız 20 kelime ve 100 kadar özel isimden dolayı değil, fakat aynı zamanda yaklaşık 230

kısa yazıttan da ötürü Trak ve Dak dillerinden daha iyi bilindiği, Frig yazıtlarının yaklaşık 130 kadarının İÖ 8. ve 3. yüzyıllardan (Eski Frig dilinden), 100 kadarının da İS 1. ve 4. yüzyıllardan (Geç Frig dilinden) geldiği, Frig dilindeki kelime ve özel adlarla ilgili araştırmaların Jokl (1927), Haas (1939, 1957, 1960, 1961, 1966, 1970), Friedrich (1932, 1941), Gusmani (1959) ve Young (1969) tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir. Yazar, bölümün geri kalan sayfalarında (132-43) Frig, ve Dak dillerini karşılaştırmalı-tarihsel açıdan incelemekte, bu dillerin fonolojik özellikleri üzerinde durmakta ve Arnavut dilinden söz etmektedir, ayrıca Frig ve Ermeni dilleri de karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır.

Kitabın beşinci bölümünde, Balkan Yarımadasının Ana Etnik grupları ve bunların onomastik coğrafi dağılımının kaynağı üzerindeki oluşturmaları ele alınmıştır. Yazar, Balkan Yarımadasının antik coğrafyasının dağılımına göre etnik grupların yedi veya sekiz basit gruplara bölünebileceğini belirtmektedir: i- Daco-Mysia'lılar (Dacia ve Mysia = Moesia), ii- Traklar (Trakya), iii- Pre-Grekler (Pelasglar = Ege adalarının büyük bir kısmıyla birlikte güney ve orta Yunanistan), iv- Proto-Grekler (Epirus, batı ve kuzey Thessalya), v- Makedonlar (Güney Makedonya, Haliacmon Nehri kavsi), vi- Proto-Frigler (Orta ve kuzey Makedonya, Erigon Nehri kavsi), vii- İlyria'lılar (İlyria ve bazı yakın bölgeler) ve belki de viii- Dalmatlar (Dalmatya). Yazar, s. 148-78'de yukarıda belirtilen etnik grupların yaşadığı alanlardaki coğrafi adlarla ilgili listeler de sunmaktadır. S. 178-84'de ise, Anadolu ve Ege bölgesi için büyük önem taşıyan ve yer adlarında sıkça geçen *-nth/-nd-* ve *-ss/-tt-* sufixleri üzerinde durmaktadır. Georgiev, *-nth-* sufixinin, H.A. pre-Grek orijinli olduğunu, Anadolu dillerinin çoğuyla yakın ilişkili ve bu dillerde *-nt-* ve *-nd-* şeklinde görüldüğünü; *-ss/-tt-* sufixlerinin ise, karakteristik olarak Yunanistan'da *-tt-*, örneğin Att.'da *Kreitton*, *melitta*, *tettares*, Anadolu ve adalarda *-ss-*, örneğin İonya'da *Kreisson melissa*, *tessares* olarak görüldüğünü açıklamakta ve bu *-ttos* formunun kendisine karşılık gelen *-ssos* formu ile birlikte Grek kökenli olduğunu belirtmektedir.

S. 184-6'da Balkan Yarımadasında yer alan etnik grupların değişik zamanlarda Yunanistan'a ve Anadolu'ya göçleri üzerinde durulmakta ve bunlar kronolojik açıdan sıralanmaktadır. Mysia, Mygdonia ve Dardania'lılar İÖ 2. binyılın ortalarına doğru veya ilk yarısında, Frig kabileleri de olasılıkla İ.Ö. 13. ve 12. yüzyıllarda Balkan Yarım adasından Anadolu'ya göç etmişlerdir. İÖ 2800 yıllarına rastlayan Balkan göçlerinin, batı

Dacia'dan gelip Margos ve Axios nehirleri arasına yerleşen kavimler tarafından ortaya çıkarılmış olan Dimini kültürünün doğuşuna rastlandığı yazar tarafından vurgulanmaktadır.

Bölümün arda kalan kısımlarında onomastiğin ışığı altında Balkan toplumlarının etnogenesis'i ile ilgilenilmektedir.

Kitabın altıncı bölümünde, H.A. kökenli Anadolu dillerinden söz edilmektedir. S. 194-6'da Hititçe, Luwice, Palaca incelenmiştir. Hitit dilinin geçirmiş olduğu iki evreyi - Eski Hititçe (İÖ 1650 veya 1590-1400) ve Yeni Hititçe (İÖ 1420-1200) - saydıktan sonra (Georgiev, artık, hemen hemen bütün Hititologlarca kabul edilen «Orta Hitit Dil Evresi»nden hiçsöz etmemektedir.), Hititçenin H.A. dilleri içersinde özel bir konuma sahip olduğunu, ancak Hatti, Hurri ve Kafkas kökenli dillerden de etkiler taşıdığını anlatan yazar, Luwi dilinin, çiviyazılı metinlerde İÖ yaklaşık olarak 1400'den 1200'e kadarki süre içerisinde güney Anadolu, batı Kilikya ve Batı topraklarında konuşulmuş olduğunu, Hititçe ile çok yakın ilişkileri bulunduğunu belirtmektedir. Bu konuda Laroche'un «Luwi ve Hitit dilleri arasındaki farkların iki Roman dili arasındaki farklar kadar olduğu» görüşüne yer vermekte, daha sonra, Hitit ve Luwi dilleri arasındaki özellikleri sıralamaktadır. Palaca'nın yaklaşık 200'er kelimelik fragmanlarda dağınık olarak bilindiği, Hattuşa'nın kuzeybatı ve kuzeydoğu bölgelerinde konuşulduğu, Bossert ve Otten gibi araştırmacıların çabalarıyla Luwice ile akraba olduğunun ortaya konduğu, Anadolu dilleri arasında ne eskisi olduğu, Hititçe'den ziyade Hatti unsurlarına daha fazla sahip olduğu açıklanmakta ve H.A.'lıların İÖ 3. binyılın başında Anadolu'ya göç etmiş oldukları belirtilmektedir.

S. 197-201 arasında, H.A. kökenli *-nd/t-* ve *-ss-* suffixlerinin Hititçe başta olmak üzere Anadolu dillerindeki kullanılışları - örneğin *-nd/t* suffixi Hititçe kollektiva (*utne-* «ülke», *utneiant-* «ülkeler topluluğu»), diminutiva (*parna-*«ev», *parnant-* «küçük ev»), zaman gösteren isimler ve mevsimlerde (*gim-* «kış», *gimmant-* «kış»), ayrıca *-want* veya *-mant* suffixi de sıfatlaştırmada (*eshar-* «kan»; *esharnuwant-* «kanlı»), gene *-assi-* suffixi de sıfatların yapımında (*Dhilassi-* «avluya ait») - üzerinde durulmaktadır. S. 201-3'de Hieroglif Luwicesinin son elli yıl içinde H.A. dilbiliminin elde ettiği en büyük başarılarından biri olarak görüldüğü, bu dilde yazılmış olan belgelerin Hitit krallığının yıkılmasından sonra İÖ 1300-800 yılları arasında Güney Anadolu ve Kuzey Suriye'de ele geçirildiği, dilin çözümlenmesinde Meriggi, Gelp, Hrozny, Bossert'in katkıla-

rının büyük olduğu, ayrıca Karatepe'de bulunan çift-dilli bir yazıtın araştırmaların devamına değerli veriler sağladığı anlatılmaktadır. Hieroglif Hititçesinin H.A. özelliği hakkında herhangi bir şüphe kalmadığına değinen yazar, bu dilin morfoloji ve vokabülerinin Luwice ile çok yakından ilgili olduğunu, bu nedenle geleneksel Hieroglif Hititçesi teriminden ziyade Hieroglif Luwicesi terimini kullanmanın daha doğru olacağını, bu dilin durumunun öteki Anadolu dilleri arasında karşılaştırmalı-tarihsel görüş açısından çok büyük bir önem gösterdiğini söylemektedir. Ayrıca, dilin özellikleriyle ilgili olarak, Hieroglif Luwicesindeki morfemler ve formatif elemanların, çiviyazılı Luwice ile aynı olduğunu, bazı kelime ve soneklerin çiviyazılı Luwice ve Hititçede belgelenmemiş olduğunu da belirtmektedir.

S. 203-7'de Lykçe veya Termillia dilinden söz edilmektedir. Antik Ege dilleri arasındaki ilişkiler hakkında öne sürülen kavramların son kırk yıl içinde yer aldıkları esaslı değişikliklerin Lykia dili ile ilgili incelemelerin tarihinde görülebileceğini, 1897-1902 yılları arasında Bugge, Trop ve Pedersen'in Lykia dilinin H.A. özellikleri olduğunu ortaya koyduklarını, ancak İtalyan Meriggi'nin daha sonra yukardaki araştırmacıların görüşlerine yeni deliller ve bakış açıları getirerek bunları yeniden oluşturduğunu anlatmaktadır. Daha sonra, yeni bulguların ışığı altında Lykçe'nin iki dialekt halinde ortaya çıktığı, bunlardan birinin erken bir tarihte Pelasg etkileri taşıyan Termillia dili (= Eteogirit), ötekinin ise geç bir tarihte Batı-Luwi dialektini (= Lykçe) temsil ettiği, bundan başka yalnızca üç yazıttan bilinen Milya dilinin de Lykçe B olarak kabul edilmesi gerektiği açıklanmaktadır.

S. 207-10 arasında Lydia'lılar ve dilleri hakkında bilgi verilmektedir. Lydce'nin H.A. özellikleri taşıdığı Meriggi (1935-6), Sommer (1947), Kammenhuber (1956-9) tarafından ispat edilmiş, Carruba ise Lydce'nin Hititçe ile yakın ilişkisi olduğunu doğrulamıştır. Georgiev ise Lydce'yi «Luwi ve öteki batı Anadolu dillerinin etkilerini taşıyan geç bir (Batı-) Hitit dialekti» olarak tanımlamakta ve dildeki kelimelerinin bir bölümünün henüz anlaşılmadığını, bunların Doğu etkileri taşıdığının genellikle kabul edildiğini vurgulamaktadır.

Yazar daha sonra s. 210-15'de, verilerin çok az olduğu, ama elde edilebilenler ışığında H.A. özelliklerinin ve bunların Anadolu dillerinin üyesi olduklarının anlaşıldığı Karya, Side, Pamphilia ve Psidia dillerini ele almıştır. Bundan başka, bölümün son konusu olarak s. 217-20 ara-

sında, Anadolu'nun batı bölgesinde yer alan akarsu adlarının bugünkü Türkçe anlamlarından hareket ederek bunların kökeni bulunmaya çalışılmış ve sonuç olarak bu akarsu adlarını yaklaşık olarak üç bin yıldan beridir kullanılageldiği, bu durumda da adların bir bu kadar zaman daha kullanılmış olmasının mümkün olabileceği ileri sürülmüştür.

Kitabın yedinci bölümünde, Akdeniz dilleri arasındaki ilişkiler sorunu ele alınmaktadır. Yazar, Antik Balkan ve Anadolu dillerini içeren sorunların, öteki Akdeniz dillerini içeren sorunlarla çok yakından ilgili olduğunu söyleyerek, İber Yarımadasından Kafkasya'ya dek uzayan bu geniş alana yerleşmiş olan toplulukların dillerinin bir ve aynı olduğunu gösteren bir Pre-H.A. unsurunun- ki Grekçe'de de böyle bir Pre-H.A. substratum ögesi bulunmaktadır - olduğunu belirtmektedir: «Böylece, Balkan Yarımadası ve Anadolu'da konuşulmuş olan H.A. dillerinin sorunlarını düzenli bir şekilde çözmek için Akdeniz dilleri arasındaki ilişkileri aydınlatmak zorunlu bir tutumdur» (s. 221). Yazar, Akdenizin batı ucunda yer alan İber Yarımadasında konuşulan Bask dilini, Kafkas dilleriyle karşılaştırarak incelemekte ve bu diller arasındaki ilişkilerin henüz bilimsel olarak ispat edilemediğini belirtmektedir.

S. 229-51'de Etrüsk'lerin kökeni ve dili üzerinde durulmuştur. İlk Etrüsk yazıtları İÖ 7. yüzyıla, son yazıtları da İS 1. ve 3. yüzyıllara tarihlenmektedir. Etrüsk dili ile ilgili çalışmalar, geçen yüz yıldan beri İtalyan araştırmacıların özel bir ilgisiyle yürütülmüştür. Dildeki kelimelerin anlamları iki ana, combinetuar ve kökenbilgisel, yöntemle saptanmaya çalışılmıştır. Bunlardan kökenbilgisel yöntem, Etrüskçe kelimeleri başka dillerdeki kelimelerle karşılaştırarak oluşturulmuş, ancak yapılan karşılaştırmalar bilimsel olarak ispat edilememiştir. Combinetuar yöntemin ise - öteki diller ile yapılan karşılaştırmalar göz önüne alınmaksızın - Etrüskçe'de elde edilmiş olan verilerin analizi üzerine kurulmuş olan combinetuar unsurlar aracılığıyla Etrüskçe morfem ve kelimelerin anlamlarını tanımlamayı içerdiği, ama bu yöntemin de Etrüsk dilini «bulmaca» olmaktan öteye götürmediği ileri sürülmektedir. Bunlardan başka, Georgiev, Hititçe ve diğer Anadolu dilleriyle birlikte Pre-Grek dilinin keşfinin Etrüskçe ile ilgili çalışmalara yeni bakış açıları kazandırdığını söylemekte, Etrüsklerle ilgili çalışmaların genellikle iki - dilin çözümlenmesi ve toplumun kökeni - sorununa dayandığını, kendisinin dilin çözümünde yeni bir yöntem - morfolojik model veya morfolojik istatistik - uyguladığını anlatmaktadır. Bu yöntemin sonuçlarına göre, Hititçe ve Etrüskçe,

«aynı dil» in - doğu ve batı - iki dialektidir, zaten antik kaynaklar da Etrüsklerin Anadolu'dan İtalya'ya göç ettiklerini göstermektedir.

S. 234-5'de bu diller arasındaki morfolojik ve fonematik ilişkileri gösteren tablolar bulunmaktadır. Yazar, Heredotos'un «Etrüsklerin Lydia kökenli» oldukları görüşünden hareket ederek «Etrüsklerin de Hititlerle yakın akraba olması gerektiğini ve Etrüsklerin Hitit kökeninden olmalarının yalnız Etrüsk çalışmaları için değil, fakat aynı zamanda Hititçe ve H.A. karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimi açısından da çok önemli olduklarını» söyleyerek şunları eklemektedir: «Etrüskçe, hece niteliğindeki çiviyazılı Hititçe'nin sadece geç bir alfabetik formu olduğundan, gerçekte, Etrüskoloji de Hititolojinin bir bölümü olarak kabul edilmelidir». Etrüsklerinin kökenini açıklamak için de, ortaya konan arkeolojik verilere dayanarak şunları belirtmektedir: «Etrüsk kültürü, İÖ 2. binyılda İtalya'ya yerleşmiş olan kabile ve toplumların kültürlerinden türemiş olamaz. Bu konu ile ilgili verilerimiz, İÖ 2. binyılın sonu veya 1. binyılın başında yer alan Ege ve özellikle kuzeybatı Anadolu kültürleriyle yakın ilişkiler olduğunu göstermektedir.» (s. 243)

S. 251-4'de Lemnos adasında bulunmuş olan bir mezar stelinin üzerindeki yazıtın dilinin Etrüskçe ile yakın ilişkisi olduğu, dilin çözümünün ise Hititçe aracılığıyla gerçekleştirilebileceği belirtilmekte ve yazıtta okunabilmiş kelimeler, Hititçe ile karşılaştırılmaktadır. Yazar, bölümün son kolları olarak, Akdeniz bölgesine yerleşmiş Semitik ve H.A.'lı olmayan dilleri ele almakta ve bunların, bölgenin doğusunda ve daha çok Kafkas dilleriyle ilişkileri olduğunu; Hatti, Hurri ve Urartu dillerinin Anadolu dilleri H.A.'lı olmayanlar ve substratum grubunda toplandıklarını, Sümercenin de hiç bir gruba dahil edilemediğini belirtmektedir.

Kitabın sekizinci bölümünde (s. 263-80) Balto-Slav, Germen ve İndo-İran dilleri arasındaki ilişkiler ve dillerin özellikleri ele alınmakta ve dillerin coğrafi dağılımında görülen yakınlık ve uzaklık incelemektedir. Burada, Balto-Slav dillerinin, öteki H.A. dil grupları ile karşılaştırıldığı, Germen dillerine çok daha yakın olduğu, genel H.A. dilinin gelişmesi döneminde, İÖ yaklaşık 3. binyıldan önce, bir kuzey H.A. grubunun var olduğunun sanıldığı, Balto-Slav ve Germen dillerinin bu Kuzey H.A. grubundan ayrıldığı anlatılmaktadır. Georgiev, Slav dilleri grubunun, İndo-İran dilleriyle yakın ilişkiler taşıdığını gösteren bazı delillerin bulunduğunu, ama bu ilişkilerin derecesinin Balto-Slav ve Germen dilleri arasındaki ilişkilerin oranına göre daha az olduğunu, bir bütün olarak

Balto-Slav dillerinin Germen dilleriyle akraba olduğunu, ama bu dillerle İndo-İran dilleri arasında genel olarak bazı özelliklerin varlığının inkar edilemeyeceğini, Balto-Slavların coğrafi durumunun batıda Germenlerle, doğuda İranlılarla komşu olması göz önünde bulundurulursa, bu ilişkilerin çok makul görüleceğini öne sürmektedir.

Kitabın dokuzuncu bölümünde (s. 281-97) Çin Türkistanında konuşulmuş olan Tochar dili, dilin özellikleri, onunla yakın akraba olması söz konusu olan dil grupları, karşılaştırmalı örneklerle incelenmiştir. Tocharca'nın değişik dil gruplarıyla, örneğin İndo-İran, Anadolu, İtalo-Celtik, Germen, Balto-Slav vb., karşılaştırılarak incelenmiş olduğuna, ama bu dil gruplarından yalnızca Balto-Slav dilleriyle ilişkili olduğunun anlaşıldığına değinilmektedir. Yazar, başta da belirttiğimiz gibi, H.A. dilbiliminde evvelce kabul edilen *centum-satem* dilleri sınıflamasının elimine edilmesinde ve bu teorinin hatalı olduğunun anlaşılmasında Tocharca'nın önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. S. 283-91 arasında, Tocharca'daki H.A.'lı *labiovelar*'lar, hece niteliğindeki *liquid*'ler, *nasal*'lar ve *palatal*'lar olarak adlandırılan *velar*'ların durumları incelenmekte ve Tocharca ile Balto-Slav dilleri arasındaki genel fonolojik ve morfolojik özelliklerle birlikte bu diller arasındaki lexikal benzerliklere de işaret edilmektedir. Yazar, s. 297'de bunların sonuçlarını şöyle açıklamaktadır :

— Tochar ve Balto-Slav dillerinde, bu diller arasındaki yakın ilişkileri gösteren bir çok fonolojik, morfolojik, kelime-formasyon ve lexikal deliller vardır.

— Krause (1948-51), Tocharca'daki belli bir Finno-Ugrik substratum unsurunun bulunduğunu gösteren bir olguya dayanarak, Tochar'ların asıl yurtlarının yaklaşık olarak Dnieper Nehri ile Urallar arasında kalan ve Finno-Ugrik dilleriyle çevrelenen bölge olduğu görüşüne varmıştır.

— Germen kabileleri, Balto-Slavlar ve Tocharların ataları, çok erken bir dönemde, genel H.A.'dan ayrılan bir Kuzey H.A. dialekt grubunun oluşturmuşlar ve daha sonra, belki de İÖ 4. binde, Germen-Balto-Slav ve Tochar gruplarına ayrılmışlardır.

Kitabın onuncu bölümü, birçok kitaba ve çok sayıda makaleye konu olan H.A. dil ailesindeki gruplar arasındaki ilişkileri kapsar. Önceki bölümlerde, yeni bulgular aracılığıyla incelenmekte olan Grek, Anadolu, Balto-Slav, Germen, Etrüsk ve Tochar dilleri arasındaki ilişkiler belirtil-

miş olduğundan - bugün araştırmaları çok daha eksiklere dayanan İndo-İran (= Sanskrit), Halik, Kiltik ve Ermenice gibi diller yeni malzemeler sunmadıkları için durağan bir niteliğe sahiptirler - daha az bilinen diller arasındaki ilişkiler üzerinde durulacağı ifade edilmektedir.

S. 300-311'de *Linguae «Minores» Italiae Antiquae* (= Eski İtalya'nın «Küçük» Dilleri) başlığı altında, İtalya Yarımadasında bulunan *Le-pontii*, *Liguria*, *Picenum*, *Messapia*, *Sicilia*, *Venetia*, *Raeti* (veya Kuzey Etrüskçesi) ve *Elymia* dilleri ve bu diller arasındaki ilişkileri incelemektedir. Georgiev, bu diller arasında, *Raeti* (veya kuzey Etrüskçesi) ile *Elymia* dillerinin Etrüsk ve Troya kökenli olduklarını, Hititçe ile akraba olduklarından Anadolu dilleri grubunun üyeleri olarak kabul edilmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. S. 311-6 arasında da Grekçe ve Ermenice, Proto-İndik ve Sanskrit dillerini ve aralarındaki ilişkileri karşılaştırarak ele almaktadır.

318-64 sayfaları içeren kitabın son bölümünde, H.A. dil gruplarının teşekkülü ve bunların anavatanları sorunu üzerinde durulmuştur. Yazar, bugün, H.A.'lı toplumların Himalaya'lardan başlayıp Batı Asya, Avrupa, Afrika'nın bazı bölgeleri, Avustralya ve Amerika'ya kadar uzayan geniş bir kara kütlesi içinde yaşamakta olduklarını hatırlatmakta, antik yazarların bildirmiş oldukları farklı kaynaklara göre H.A.'lıların, Avrupa'nın büyük bir bölümünde, Batı Asya'da ve Çin Türkistanı ile Hint Yarımadasının kuzey bölgelerinde yerleşmiş olduklarını belirtmektedir. Genel H.A. dilini konuşan kabilelerin anavatanlarının neresi olduğunu sorununun dilbilim, tarih, arkeoloji, etnografi ve sosyoloji için büyük bir sorun niteliği taşıdığını belirten yazar, bu sorunun H.A. kabilelerinin kökeni sorunuyla yakın ilgili olduğunu ve sorunun genel olarak «H.A.'lıların Anavatanı Sorunu» başlığını içerdiğini söylemektedir.

Georgiev, bir proto-dilin anayurtla birlikte gelişmesinin en iyi örneğine Latin dilinin tarihinde rastlanabileceğini savunmakta, Latince'nin bir proto-dil, Roma ve yakın çevresinin de Roman dillerinin anavatanı olduğunu söylemektedir. Latin ve Roman dillerinin tarihi 25 yüzyıl süresince gözlemlenebilmiştir. Latince, önceleri yalnızca Roma ve yakın çevresinde konuşulmuş, daha sonra, ekonomik ve siyasi yayılmalar sonucunda tüm İtalya, Fransa ve İber Yarımadasına egemen olmuştur. İÖ 1. binyılın ikinci yarısında İtalya'nın değişik bölgelerinde Osk, Umbria, Messapia, Grek, Etrüsk Venetia, Kelt, Liguria gibi değişik diller konuşulmuştur.

Yazar daha sonra, dillerin dağılımı ve dillerin vatanı sorunu üzerinde durmaktadır. Dillerin dağılımının, Georgiev'e göre, iki ana nedenden - i) doğal büyümesinden ve göçlerden, ii) dillerin kaybolmasından ve ötekilerle karışmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Tarihte de, ilkel-komünal toplumların gelişmesi zamanında diller, büyümeler ve göçlerin sonucu olarak dağılmıştır: «Böylece çağdaş Roman toplumları, Roma'lıların biolojik neslinden değildirler, yani bölünme ve göçlerden meydana gelmişlerdir. Bunlar Latinleştirme zamanında dillerini yitirmiş Latin olmayan halklardı. Bu sebeple, yalnızca dillerin anavatanlarından söz edebiliriz, toplumların anavatanlarından değil, zaten bir dilin anavatanı, o dili konuşan insanların anavatanını (= *autochthon*) bildirmez; belli toplumların ve onların dillerinin anavatanı olarak kabul edilen topraklar üzerinde başından beri gelişmesini ve varlığını sürdürmesini düşünmek doğru değildir» (s. 319).

Yazar, bazı arkeologlar ve dilbilimciler tarafından kullanılan «Proto-millet» kavramının «Proto-dil» kavramıyla eşleşmediğini, bir proto-dilin, dillerden veya toplumlardan bir tanesinin daha sonra geliştirmiş olduğu dillerden biri olduğunu, proto-millet kavramının ise, toplumların ilkel-komünal dönemde klanlar, kabileler ve kabile birlikleri halinde yaşama- larından ötürü hatalı olduğunu açıklamaktadır. H.A. dillerinin geçmişine doğru inildiğinde vokabüler ve gramatikal yapının bir bütün halinde bulunmadığını, bu sebeple, re-construi edilmiş bir genel H.A. dilinin diller arasındaki çok yakın ilişkiler sonucunda elde edilen verilerin birliğiyle oluşturulduğunu, karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin de genel bir H.A. dilinin varsayım veya kurgu olmadığını gösterdiğini söyleyen yazar, dilin, birkaç binyıl önce ilk insan sürülerinin görüldüğü zaman biriminde ortaya çıktığını belirtmektedir.

S. 320-27 arasında, H.A.'lıların Avrupa'da buldukları zaman birimleri ve dağılımları incelenmekte, H.A.'lı toplulukların Paleolitikte Ren ve Don Nehirleri ile Güney Baltık ve Kuzey Denizleri arasında kalan topraklarda dağınık olarak yaşamış oldukları, Mesolitikte (İÖ 15-12. - 7-6. binyıllar arası) iklimin bugünkü şartlara uygunluk göstermesiyle yerleşimin yeniden başladığı, İÖ 4. binyıldan 2. binyıla kadar uzayan Mesolitikten Neolitiğe geçiş döneminde nüfusun büyük gelişmeler ve büyümeler gösterdiği, ayrıca, yabancı toplumların baskısı sonucunda da dağılmaların başladığı, grupların ortaya çıktığı açıklanmaktadır.

S. 328-65 arasında da Hydronymik veriler, bölgelere göre incelenmekte ve bunlar, karşılaştırmalı açıdan ele alınmaktadır.

S. 354-65 arasında ise, H.A. dillerinde gruplaşmalar sonucunda ortaya çıkan gruplar, bunların üyeleri ve aralarındaki ilişkiler liste halinde verilmektedir :

I — KUZEY HİNT-AVRUPA GRUBU

i. German, ii. Balto-Slav, iii. Tochar dilleri

II — BATI HİNT-AVRUPA GRUBU

i. Kelt dili (Lepontii dilini de içine alır), ii. Liguria dili, iii. İtalic diller : a) Latince; Falisca dili, b) Osk-Umbria dilleri, iv. Venedik dili, v. İlyria dili, vi. Messapia dili, vii. Sicilya dili.

III — ORTA HİNT-AVRUPA GRUBU

i. Grekçe, ii. Frigçe, iii. Ermenice.

IV — DOĞU HİNT-AVRUPA GRUBU

i. Trak dili, ii. Pelasg dili.

V — HİTİT-LUWİ VEYA GÜNEYDOĞU HİNT-AVRUPA (ANADOLU) GRUBU

i. Palaca, ii. Hititçe, Etrüskçe (Raeti dili ile birlikte), Elymia dili; Lydce, iii. Çiviyazılı ve hieroglif Luwice, Eteogirit = Termillia dili, Lykçe = Termillia dili; Karya dili.

Deneyimli bir dilbilimci olan V, Georgiev'in bu kitabı, ilginç görüşler ve varsayımlar içermesi yanında, tüm dilbilim sorunlarını kapsayan, ölü ve modern dillerle uğraşan bütün filologların ve dilbilimcilerin okumaları gereken faydalı bir el kitabı niteliği taşımaktadır.

Ş. Recai Tekoğlu